

Крушельницький Антін Владиславович

Біографія

4 серпня 1878 народився український письменник, видавець, літературний критик і літературознавець Антін Владиславович Крушельницький (1878-1937), педагог, міністр освіти УНР (1919), редактор шкільних хрестоматій з української літератури (Відень, 1919-1922). Жертва сталінського терору.

Народився в містечку Ланьцут (нині в Польщі) в сім'ї юриста, судового урядовця, нащадка шляхетського роду. Закінчив Перемишльську гімназію (тепер м. Пшемисль, Республіка Польща). Закінчив філософський факультет Львівського університету. Викладав у гімназіях Львова, Відня, Коломиї, Рогатина, Бережан, Городенки (протягом 8 років був директором української приватної гімназії "Рідна школа" в місті Городенка). У 1891 році одружився на актрисі Українського театру "Руська бесіда" у Львові Марії Слободі (Слобода-Крушельницька).

Познайомився з І. Франком, став активним діячем самостійницької групи "Молода Україна" (видавав однойменний журнал 1900-1903) та Української радикальної партії. Належав до Українсько-Руської радикальної партії, також відомої як Українська радикальна партія (УРП; спершу Русько-Українська радикальна партія – РУРП, а з 1926 Українська соціалістично-радикальна партія – УСРП). Це була перша українська політична партія на території України, заснована 4 жовтня 1890 у Львові Іваном Франком і Михайлом Павликом на базі радикальних молодіжних (драгоманівських) гуртків, що постали в Галичині в кінці 1870-х років під впливом Михайла Драгоманова.

Співробітничав у газеті "Буковина" (1901), редагував учительську газету "Прапор" (1907-1912), працював у журналі "Літературно-науковий вісник", ініціював заснування в краї осередків "Просвіти", філій товариств "Січ" та "Сокіл", товариства "Учительська громада". У 1915 р. обраний бургомістром м. Городенка.

Перша збірка оповідань Крушельницького "Пролетарі" вийшла у 1899 році. Як письменник, виступав у різних жанрах: оповідання, повісті, романи, драми, літературно-критичні, науково-педагогічні праці, публіцистичні статті, рецензії. Як літератор крім збірки оповідань "Пролетарі" виступив з повістю "Буденний хліб" (1900), романом "Рубають ліс" (1914), у яких відобразив життя галицького суспільства між 19-20 століть. У ряді п'єс — "Артистка" (1901), "Філістер", "Тривога", "Герої" (усі – 1902), "Чоловік честі" (1903), "Зяті" (1905), "Орли" (1907) порушував злободенні соціальні теми. У повістях "Надаремне" (1921), "Дужим помахом крил" (1932) звернувся до тем Першої світової війни й українських визвольних змагань 1917-1920 рр. Перекладав твори Сенкевича, Пшибишевського, Запольської. Створив ряд літературно-критичних розвідок — "Іван Франко" (1909), "Нариси з сучасної української літератури" (1910) тощо.

У 1918 р. став членом Української національної ради — ЗУНР. У квітні 1919 — міністр освіти УНР. Як один з лідерів українських радикалів підтримував переобрання президентом з повноваженнями диктатора ЗУНР Євгена Петрушевича.

Після падіння влади УНР емігрував до Відня, де заснував видавництво "Чайка". В жовтні 1919 р. очолив педагогічну місію міністерства освіти УНР з випуску підручників. У 1929–1932 роках — видавець і редактор журналу "Нові шляхи". У 1932 р. журнал було закрито, а Крушельницького 28 вересня цього ж року ув'язнено в тюрмі "Бригідки". Після звільнення у 1933 р. заснував журнал "Критика". У 1934 р. разом із родиною на запрошення уряду УСРР переїхав до м. Харків; прийняв радянське громадянство, отримав посаду в редакції "Української радянської енциклопедії".

Дружина Антона Крушельницького — Марія Степанівна Крушельницька — дівоче прізвище — Слобода; 1876-1935 рр. акторка, письменниця, громадська діячка, друкувалася в газетах "Буковина" та "Діло", альманахах, журналах "Літературно-науковий вісник", "Нові шляхи", "Нова хата". Брала участь у виданні читанок, організації театральних гуртків та культурно-освітніх закладів. Пропагувала ідеї емансипації жінок, зокрема в альманасі "Жіноча доля" (Коломия, 1928) опублікувала статтю "Нова жінка", в якій виклала свої думки про новий тип жінки-українки.

Майже вся родина Марії Крушельницької була знищена НКВДістами. Після арешту членів її родини і страти в грудні цього ж року її синів Івана й Тараса, тяжко захворіла. Померла в одній із лікарень Харкова від хвороби серця.

Їхня донька лікар-дерматолог Володимира Крушельницька (1903-1937), публіцист, редактор, культурна діячка була заарештована 12 грудня 1934. 27 лютого 1935 р. Володимира була засуджена до 3-х років таборів, відбувала покарання на Соловках, де працювала лікарем (розстріляли у 1937). Їх старший син — поет, драматург і літературний критик Іван Крушельницький. Другий син — економіст і педагог Богдан. Третій син — письменник, перекладач, член Пласту Тарас Крушельницький. Заарештованих разом з батьком синів Тараса та Івана розстріляли майже відразу (17 грудня 1934). Молодший син, дослідник кіно і журналіст Остап Крушельницький разом із більшістю своєї великої родини 1934 року переїхав з Галичини до східної України. Того ж року був також заарештований НКВД. Восени 1937-го розстріляний (як і його батько і брат Богдан) в карельському урочищі Сандармох.

У Харкові сім'я жила в будинку "Слово", побудованому в кінці 1920-х років кооперативом літераторів. Цей будинок незабаром, за свідченням Івана Багряного (арештований в 1932 році), отримає прізвисько "Крематорій", так як до 1938 року були репресовані мешканці сорока квартир цього будинку з шістдесяти восьми. Там жили Іван Багряний, Микола Бажан, Остап Вишня, Василь Вразливий, Лейб Квітко, Арон Копштейн, Лесь Курбас, Аркадій Любченко, Валер'ян Підмогильний, Михайль Семенко, Володимир Сосюра, Павло Тичина, Микола Трублаїні, Наталя Ужвій, Микола Хвильовий і багато інших.

Антін Крушельницький був одним з перших арештованих жителів цього недоброго будинку: вже 6 листопада 1934 року він був заарештований органами НКВД у Харкові. У

постанові оперуповноваженого ІІ відділу СПО УДБ у Харківській області Бордона стверджувалося: "Крушельницький Антін Владиславович є одним із керівників створеного в Україні центру ОУН, який ставить своєю метою повалення Радянської влади в СРСР і підготовку терористичних актів проти представників партії і уряду".

Справу Крушельницького розглядала 28 березня 1935 року виїзна сесія Військової колегії Верховного Суду СРСР. Вирок: 10 років позбавлення волі з конфіскацією майна. Заслання відбував у Соловецькій тюрмі, містився на табірному пункті Муксалма, оголошував голодування. Через два роки рішенням "трійки" УНКВД Ленінградської області письменника засудили до розстрілу. Страчений 3 листопада 1937 року все в тому ж страшному карельському урочищі Сандармох.

Із секретної записки тюремного управління НКВД від 16 червня 1941 року відомо, що в архівах цього управління зберігалось 13 зошитів рукопису роману А. Крушельницького українською мовою "Батьківщина". На звороті цієї "службової записки" зазначено "Рукопис цього твору знищено шляхом спалення 4.VI.1941".

Літературна спадщина Крушельницького (десятки прозових творів і збірок, п'єс, перекладів, літературно-критичні та науково-педагогічні праці, публіцистика і рецензії) і його ім'я були на довгі роки вилучені з української культури та літературного процесу.